

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bilinmeyen Bir Risâlesi:
"RİSÂLE-İ ÂLÎ-İ ÂLİM BERÂ-Y-İ KÂTİB KÂSİM-İ RÂSİM"

Recep AHİSHALİ

ÖZET

Osmanlı tarihinin önemli yazarlarından birisi olan Gelibolulu Mustafa Âlî'ye ait olan ve şimdiye kadar bilinmeyen bir risalesi bu çalışmada neşredilmektedir. Risale, Kadı Yahya bin Ali Kuşçuzâde tarafından derlenmiş olan, kısmen münşeat mecmuası sayılabilecek kitabın içerisinde yer almaktadır. Risalenin ana konusu, daha önce Lala Mustafa Paşa'ya gönderdiği bir mektup yapmış olan Kasım-ı Râsim isminde bir kâtibin ona gönderdiği bir mektuptur. Mektup aynı zamanda Mustafa Paşa'ya divan kâtipliği yapmakta olan Âlî'nin eline geçmiş ve onun şiddetli tenkidine uğramıştır. Mektupta geçen ibâreleri inşa sanatı bakımından eleştiriye tabi tutmuştur.

Anahtar Kelimeler

Gelibolulu Mustafa Âlî, Kâtip Kasım-ı Râsim, Kadı Yahya bin Ali Kuşçuzâde, inşa, münşeat, tenkit.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Osmanlı tarih, edebiyat, dinî, kültürel ve sosyal hayatı ile ilgili konularda çok sayıda eser vermiş, en çok tanınan Osmanlı müelliflerinden birisidir. Edîb, filozof, hattat, bürokrat, kişiliğinin yanı sıra "tarihçi" kimliği ile yazdığı eserler, hem Osmanlı zamanındaki tarihçilere, hem de günümüz tarihçilerine kaynaklık etmektedir. 70'e yakın olduğu bilinen eserlerinin çoğu günümüze ulaşmıştır¹. İsmi bilinen,

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ahishali@marmara.edu.tr

¹ Hayatı ve eserleri için bkz. Bekir Kütükoğlu-Ömer Faruk Akün, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, 414-421; Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 1996; Mustafa İsen, *Gelibolulu Mustafa Âli*, İstanbul 1998; Mehmet Şeker, "Gelibolulu Mustafa Âli'nin Hayatı ve Şahsiyeti", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I (İzmir 1983), s. 153-179; Farris Çerçi, *Künhü'l-ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Mustafa Âli'nin Tarihçiliği*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

ancak henüz ortaya çıkmamış veya hiç bilinmeyen başka eserleri de vardır. Özellikle çeşitli konularda kaleme aldığı küçük risale tarzı yazılara zamanla çeşitli kütüphanelerde tesadüf edilebilmektedir.

Burada neşre konu olan risâle, Âli'nin daha önce bilinmeyen bir eseridir. Hacı Selim Ağa Ktb., Hüdâî Efendi, nr. 1710'da, "Ali Bey, İnşâ-i Murassa" adıyla kayıtlı olan bir mecmuanın içerisinde, vr. 71a-75a arasında bulunmaktadır. Kitap baştan sona ta'lik yazı türü ile kaleme alınmıştır. Yazı tarzından aynı kâtip tarafından yazılmış olduğu anlaşılan eserin iç kapak sayfasında "Yahyâ el-Kuşçızâde el-Kâdî" imzası bulunmaktadır. Yine aynı sayfada, farklı bir yazı ile "Ali Kuşçızâde hattıdır" şeklinde başka bir not daha mevcuttur. İçerisinde Ali Kuşçızâde'ye ait olup, başlığında "Li-muharririhî el-Hakîr Yahyâ, eş-Şehir be-Alî Kuşçızâde" ibâreli bir risâle yer almaktadır. Bu bilgilere göre eseri derleyen ve kaleme alan Ali Kuşçuzâde Kadî Yahyâ olmalıdır. Eser, kısmen bir münşe'ât mecmuasıdır. Hem çeşitli şiirlerin yer aldığı edebî özelliğe sahip, hem de bazı siyâsî yazışmaların örneklerini içermektedir. Ayrıca, kısmen de çeşitli konulara âit bir risâle derlemesi özelliğini taşımaktadır.

Kitapta ilk olarak "Zikr-i Tertîb-i Fünûn" başlığını taşıyan bir risale yer almaktadır. Bu risale XVI. yüzyıl dîvân şairi ve âlimlerinden olan Yahyâ Nev'î Efendi'nin (1533-1599) *Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn* adlı eseridir. Risalede ilimler 12'ye ayrılmış, bunların her biri birer başlık altında birkaç sayfa ile anlatılmışdır² (vr. 3b-69a).

Netâyicü'l-Fünûn'dan sonra "İzn-nâme-i Ebû's-su'ûd -rahmetu'llah-" başlığı ile Ebû's-su'ûd Efendi'nin imzasıyla, hacca gitmek için izin istediği arzının sureti yer almaktadır (vr. 69a).

Kayseri 1996; Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994; Jan Schmidt, *Mustafa Âli's Künhü'l-ahbar and its Preface. According to the Leiden Manuscript*, İstanbul 1987; Ahmet Aydın, *Gelibolulu Mustafa Âli'nin Künhü'l-ahbârının Dördüncü Rükününün Kaynakları*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

² Nev'îzade'nin bu eseri iki kez neşredilmiştir: Nadir İlhan, *Nev'î Efendi, Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn (Giriş-Metin-Dizinler)*, Fırat Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1992; Nev'î Efendi, *İlimlerin Özü*, (nşr. Ömer Tolgay), İstanbul 1995.

Sonraki başlık “İnşâ-i Murassa‘-i Âlî Efendi” adını taşımaktadır. Bu kısımda Gelibolulu Mustafa Âlî’nin oldukça sanatlı, Türkçe bir mektup örneği verilmiştir (vr. 69b-71a)³.

Âlî’nin inşa örneğinin ardından, bu çalışmaya konu olan, yine Mustafa Âlî’ye ait, “Risâle-i Âlî-i Âlim Berây-ı Kâtib Kâsım-ı Râsim” başlıklı risâle yer almaktadır (vr. 71a-75a).

Âlî’nin risâlesinden sonra, kitabın yazarı olan Kadı Yahyâ’nın kendisine ait bir risale gelmektedir. Kendisinin Ali Kuşçu’nun evlâdından olduğunu ve Ebu’s-su‘ûd Efendi’den ders aldığını ifade ederek, Rumeli’de uygun bir kadılık istemektedir. Bu vesile ile Rumeli’deki siyasi durumu da anlatmaktadır (vr. 75b-99a).

Eser, bundan sonra yer alan konular ile gerçek manada münşeât özelliğini taşımaktadır. 9 başlık altında, Mar‘aş (vr. 99b-100a) ve Halep beylerbeyilerine yazılan (vr. 100b-101b) fermân suretleri, padişaha yapılan bir arz sureti (vr. 101b-102a), Erzurum Beylerbeyisi Hüsrev Paşa’ya fermân (vr. 102b-103a), Mustafa Paşa’ya hatt-ı hümayûn suretleri (vr. 103a-104b) yer almaktadır. Bundan sonraki üç başlıkta ise İran’a yazılan nâmeler bulunmaktadır (vr. 105a-116a).

Daha sonra, Sultan Bâyezîd’in, Şehzâde Şehinşâh’a Cem Sultan’ın vefatını haber vererek, idaresi altındaki yerlerde cenaze namazının kılınmasını isteyen fermânı zikredilmektedir (vr. 116b-117a).

İzleyen bölümde şiirler yer almaktadır (vr. 117b-120a). Ardından gelen dinî muhtevalı bir risaleden (vr. 120b-124a) sonraki bölüm de yine şiirlere ayrılmıştır (vr. 124b-130a).

Yazar metni birçok yerde sayfa kenarına taşımış, derkenar şeklinde, tek üçgen veya tersli düzlü birçok üçgen görüntüsü verecek surette metin blokları oluşturmuştur. Bu blokların çoğu sonradan oluşturulan şerhler şeklinde olmayıp, ana metnin devamı olduğundan, muhtemelen sayfaya estetik bir görünüm verme amacına matuf olmalıdır. Kenar boşluklarını

³ Bu mektup Mustafa Âlî’nin *Menşe’ü’l-İnşâ*’sında zikredilmektedir. Eseri neşreden İ. Hakkı Aksoyak mektuptan bahsetmiş ve mektubun giriş kısmındaki manzum ifadenin *Menşe’ü’l-İnşâ*’nın girişi ile karşılaştırmasını yapmıştır (*Menşe’ü’l-İnşa*, Ankara 2007, s. 47)

böyle üçgen şekli ağırlıklı olmak üzere metin blokları ile süsleme, bu risale kısmına münhasır olmayıp, tüm kitap boyunca uygulanmıştır.

Yahyâ Efendi, Âlî'nin bu risalesini kendisi "Risâle-i Âlî-i Âlim Berây-ı Kâtib Kâsım-ı Râsim" başlığı ile eserine almıştır. Âlî, risâleye konu olan Kâtib Kâsım-ı Râsim'i önce tanıtır. Kâtib Kasım, Hüsrev Paşa'nın⁴ kullarından iken daha sonra Divan kâtibi olmuş, Hüsrev Paşa'nın ölümünden sonra Diyarbekir Beylerbeyisi Dukakinzâde Mehmed Paşa Kasım'ı yanına almıştır. Mısır beylerbeyiliğine tayininde⁵ de beraberinde Mısır'a götürmüştür. Mehmed Paşa'nın vefatından sonra ise Hüsrev Paşa'nın kardeşi olan Mustafa Paşa'nın (ö. 1580) yanına girmiştir. Mustafa Paşa, II. Selim'e lâlâ olduktan sonra, -Âlî'nin tabiriyle- Kâsım'ı "ileri çekmiştir". Onunla birlikte katıldığı Selim ile Bâyezîd arasında cereyan eden Konya muhârebesinde (966/1559) 40,000 akçe zeamet verilmiştir. Daha sonra Pertev Paşa'ya⁶ intisab eden Kâtib Kasım bu sırada Lâla Mustafa Paşa'ya, "mülemma' ü müsecca'" bir mektup inşa ederek göndermiştir. Muhtemelen o tarihte Lâlâ Mustafa Paşa'nın Divan kâtipliğini yapmakta olan Âlî bu mektubu görmüş ve tenkid etmek üzere bu risâleyi kaleme almıştır. Risale'nin yazılması sırasında Âlî, Kasım'ın 50 yaşında, kendisinin de henüz 25 yaşında olduğunu bildirmektedir.⁷ Amacının ise sadece Kâtib Kasım'ı yermek, kendisini de övmek olmadığını, ancak Mustafa Paşa'nın "ak sakallı (sepîd rîş)" olanlara rağbet edip, gençleri de cehâletle suçlaması nedeniyle kaleme aldığını söylemektedir. Böylece üstü kapalı bir şekilde hâmîsi olan Lâlâ Mustafa Paşa'yı bile eleştirmekten geri durmamaktadır. Bu ondaki gurur ve kendine güvenin derecesini ortaya koymaktadır. Âlî, Kasım'ı eleştirmekten maksadının "sâhib-i sa'âdet hazretle-

⁴ Deli Husrev Paşa, Diyarbekir, Halep, Şam, Rumeli, Mısır valiliklerinde bulunduktan sonra 1536 yılında kubbealtı veziri olmuş, daha sonra yükselerek ikinci vezir olmuştur. 1544 yılında vefat etmiştir. Biyografisi için bk. Abdülkadir Özcan, "Hüsrev Paşa, Deli", *DİA*, XIX, 40-41.

⁵ Mehmed Paşa 1554-1556 yılları arasında Mısır valiliği yapmıştır (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, (Haz. Nuri Akbayar; Çev. Seyit Ali Karaman), İstanbul 1996, IV, 1049).

⁶ Pertev Mehmed Paşa, ikinci vezir ve donanma serdarı olmuş, 1574-75 yılında vefat etmiştir (*a.g.e.*, s. 1332).

⁷ 28 Nisan 1541'de dünyaya gelmiş olan Mustafa Âlî, bu risaleyi 1566 yılı civarında yazmış olmalıdır.

rinin (Lâlâ Mustafa Paşa) bendesini tergîb ü tavsîf” etmek olduğunu söylemektedir. Zira Kasım, Hüsrev Paşa ve Dukakinzâde Mehmed Paşa’nın himaye ve korumasıyla meşhurdur. Oysa kendisinin çok sayıda verdiği eserinden başka, Lâlâ Mustafa Paşa kâtibi olmak sıfatıyla şöhret kazandığını söylemektedir⁸.

Âlî’nin en önemli özelliklerinden birisi iyi bir münekkid olmasıdır. Gördüğü, yaşadığı aksaklıkları, doğru bulmadığı bilgi ve fikirleri eserlerinde sıkı bir şekilde eleştirmiştir. Onun tenkitlerinde, bulunduğu dönemin değerlendirme ve tenkidi, belli bir meslek ve zümrenin tenkidi ile belirli bir olay vesilesiyle şahısların tenkidi olmak üzere üç tenkit konusu öne çıkmaktadır⁹. Tenkitteki amacı öncelikle kendi bilgi ve hünerlerini ortaya koymaktır¹⁰. Bu risâle de başlı başına bir tenkit risâlesidir.

Risâle’nin yazılmasında gerçek sebep, Âlî’nin genç yaşta kendisini öne çıkarma gayreti veya kıskanma duygusu olmalıdır. Mustafa Âlî Risâle’de, rakibini önce överek yüceltmiş, sonra da onu sert bir dille yermiştir. Övgüsünü doğrudan değil, başka birisi vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Giriş kısmında, ismini zikretmediği ancak, inşa fenninde “Hâce-i Cihân” olan birisinin Kasım’ın inşâda ne kadar önemli biri olduğunu söylediğinden bahsetmektedir. O münşîye göre Kasım, düşmana esir düşse, padişaha onu kurtarması için gerekirse bütün hazinesini sarfederek kurtarması vaciptir. Eğer bu şekilde kurtarılamıyorsa, alıkonulduğu kale üzerine yürüyüp, varıyla yoğunla sonuna kadar savaşmalıdır. Bu ifadeler Âlî’de kıskançlığa yol açmış görünüyor. O münşînin Kasım hakkındaki fikirlerini yazdıktan sonra, kendisi de yine onun değerini vurgulamak için kimlerin himayesinde olduğunu ayrıca zikreder. Rakibini bu şekilde yü-

⁸ vr. 75a. Âlî, 1562-1568 yılları arasında Lâlâ Mustafa Paşa’nın Divân kâtipliğini yapmıştır (Mustafa İsen, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, Ankara 1988, s.3); Cornell H. Fleicher, *Tarihçi Mustafa Âlî, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı* (Çev. Ayla Ortaç), İstanbul 1996, s. 38-39.

⁹ Mehmet İpşirli, “Âlî ve Selânikî: Çağdaş İki Tarihçinin Tenkit Tarzı, Üslubu ve Anlayışı Üzerine Gözlemler”, *Gelibolulu Mustafa Âlî Çalıştayı Bildirileri*, (Haz. Hakkı Aksoyak), Ankara 2013, s. 170.

¹⁰ Âlî bu tenkit usûlünü özellikle şairleri eleştirirken daha sert bir şekilde kullanmaktadır. Kendi bilgisini ortaya koymak amacıyla bazılarını tenkit edebilmek için neredeyse onların eserlerinde yanlışlık ve eksiklik yaratmaya kalkmıştır. (Mehmed Çavuşoğlu, “Âlî’de Tenkid”, *Osmanlı Araştırmaları VII-XVIII*, (İstanbul 1988), s. 180.

celtmesindeki amacın, daha sonra yapacağı tenkitle, kendisinin bu kadar önemli bir münşîyi bile eleştirecek üstünlüğe sahip olduğunu ispatlamak olmalıdır.

Mustafa Âlî, risaledeki eleştirilerini söz sanatının inceliklerine göre yapmış, yanlışları belirttikten sonra, niçin yanlış olduklarını söylemiş, doğru olan alternatif tabirleri göstermiştir. Zaman zaman çeşitli kelime oyunları da yaparak inşâ ilmindeki hünerini ortaya koymak istemiştir. İnşâ sanatının inceliklerini ifade eden bu hususlar kitabet için son derece önemlidir. Kütüphanelerde bulunan çok sayıdaki münşeat mecmuasının önemli bir kısmı kâtiplere kitâbet usûlünü göstermek, bu mesleği aynı zamanda bir sanata dönüştürmenin yolunu öğretmek üzere kaleme alınmışlardır. Özellikle Divan-ı hümayûn'da istihdam edilen kâtiplerin, rutin bürokratik işlemleri yapabilmeyen yanı sıra, inşa sanatının inceliklerini de bilmeleri beklenir, üst seviyelere çıkabilmeleri bu sayede olurdu. Zira burada yazılan metinler padişah adına kaleme alınır, bu yüzden metinlerin hem kâtip için hukukî sorumluluğu vardır, hem de padişahı temsil edecek derecede bir metin estetiğine sahip olması gerekirdi. Özel bir meslekî eğitimin olmadığı devirler için kalemlerde usta-çırak şeklinde bir eğitim tarzının yanında, çeşitli inşa ustalarının yazdığı veya yazılmış metinlerden derlediği münşeat mecmuaları yüzyıllarca kâtip ve kâtip adaylarına rehberlik etmiştir.

Âlî, muhatabının kullandığı “Kâsım-ı Râsim” imzâsı vesilesiyle kitâbetle uğraşanları tasnif etmiştir. Onun ifadesiyle “kâ’ide-i kadîme”ye göre kitâbetin en alt seviyesinde olup sadece defter yazabilme kabiliyetini gösterebilmek “râkım”lıktır. Hüsn-i hattı olanlara “râsim”, hüsn-i hatla inşa nakledenlere “kâtib”, düzgün imlâ ile misli görülmedik yazı inşa edenlere (muhterî) “münşî” denildiği şeklinde bir tasnif yapmaktadır. Buna göre Kasım-ı Râsim’in kullandığı “Râsim” imzasının tam da yerinde olduğunu: “Tahsîn ü âferîn ki ressâm idüğüne mu’teref olup idâd-ı münşiyândan hâric kalmış” diyerek onun münşî olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir¹¹.

Âlî risalenin sonunda, birçok eserinde olduğu gibi mevcut durumundan şikâyet etmekte, hâlini Kasım ile kıyaslayarak, “onun zeameti

¹¹ vr. 74a.

varken bana bir timar bile verilmedi” mealinde bir şiir ile hâlınden şikâyet etmektedir. Ramazânoğlu Pîrî Mehmed Paşa ve Mısır Beylerbeyisi Semiz Ali Paşa’nın dahi iltifatlarına mazhar olduğunu ifade ederek, niçin kendisinin “mümtâz” kılınmadığını ve “ihtirâm”la muamele görmediğini sormaktadır.

Risâle içerisine yer yer Türkçe ve Farsça manzum parçalar ilâve edilmiştir. Bunlar “Beyit”, “Mesnevî” ve “Bedîhe” başlığı ile konuyu açıklayıcı mâhiyette verilmiştir. Risâlenin bittiği sayfadaki boşluklar, yine Mustafa Âli’ye âit çeşitli beyitler ile doldurulmuştur. Bunlar muhtemelen risâlenin kendisinde bulunmayıp, mecmuayı derleyen tarafından sayfa boşluklarına serpiştirilmiştir.

S o n u 

Osmanlı tarihi ve edebiyatının önemli bir ismi olan Gelibolulu Mustafa Âli’nin 25 yaşında kaleme aldığı, neşe konu olan ve şimdiye kadar bilinmeyen bu risalesinde, kendisiyle daha önce aynı işi yapmış olan Kasım adlı bir kâtibin, hâmisisi Lala Mustafa Paşa’ya yazdığı bir mektupta kullandığı ifadeleri tenkit etmiştir. Sert bir üslupla kaleme aldığı bu tenkidi yaparken kendine olan aşırı güveni sergilemekte, kendini açıkça ortaya koyup, kıyaslayarak muhatabını âdetâ hiç mesabesine indirmektedir. Bunun yanısıra, yaptığı yorumlarla da inşa ilminin incelikleri hakkında ipuçları vermektedir. Bu risâle, müellifin genç yaşındaki ruh hâlini ortaya koyması açısından son derece önemlidir. İleriki yıllarda yazdığı eserlerin birçoğunda, özellikle nişancılık başta olmak üzere, mansıb beklentisini açıkça ifade etmiştir. Sonradan saplantı hâline gelecek olan bu sevdânın, erken yaşlarda kendisine hâkim olduğunu risâleden anlamak mümkündür. Yaptığı tenkitler kâtipliğin sadece yazı yazmaktan ibaret olmayıp, kaleme alınan kelimelerin, görünüşünden farklı olarak derin bir anlam dünyasına sahip oldukları hakkında çeşitli örnekler ortaya koymaktadır. Risale, bunların yanısıra, kendi hayatı ve önemli devlet adamlarıyla olan ilişkileri hakkında da bilgiler sunmaktadır.

RÎSÂLE-İ ÂLÎ-İ ÂLİM BERÂY-I KÂTİB KÂSİM-I RÂSİM

Nakş-ı bend-i kavânîn-i letâyif ve resm-i peyvend-i devâvîn-i ma'ârif şâhid-i ma'sûrî bu yüzden ârif ve kavâ'id-i ma'hûdeye ol vechile vâkıf oldu ki, tebyîn-i nikât-ı fesâhat-simât-ı merâsim-i gâmiza-i kitâbeti inşâ ve isbât idüp tullâb-ı debîrâne ifâde-i mu'assılât-ı fûnûn ve küttâb-ı hâme-gîrâne ifâza-i âb-ı hayât-ı kevser-nümûn eyleye. Siyemmâ kâlâ-i eşvâk-i eşvâka râğbet ve dürer-i idrâc-ı irfâna revâc ü kıymet vâkı' olup mîzân-ı imtihân ve mi'yâr-ı kudret ü tuvân câhil-i sebük-seyyârî-i sebük-bâr u bî-mikdâr ve kâmil-i tamâmü'l-ayârî-i bülend-ıktidâr ve râst-güftâr itmekle sepîd ü siyâh-müşahhas ve rehrev ü gümrâh-muhassas görine.

Mesnevî li-münşî'ihî:

Ma'rifet pîr ü cüvâna bakmaz
Her kişi akl çerağın yakmaz
Yüzü ağ eylemez rîş-i sefid
Ma'rifet mihrî ger olmazsa bedîd
Çûn hayât âbı sine-pûş olur
Bahr-i irfânı siyeh rîş bulur
Sinnile rîş ile olmaz irfân
Mû be-mû şerh ideyin dinle hemân

Meselâ münşiyân-ı bülend-iştihâr ve varak-ı nigârân-ı rûzgârdan memâlik-i Osmâniyye'de şöret-i [71b] tâmme bulmuş ve mesâlik irfâniyyede alâmet-i nih-i fesâhat olmuş bir münammık-ı nihrîr-i tahrîr ve mudakkık-ı utârid-semîr ki, fenn-i inşâda Hâce-i Cihân-tüvân ve şî'r ü imlâda Hâcû¹²-i sahibü'l-irfân,

¹² *Menşe'ü'l-İnşâ*'da, Mevlânâ Azmî Efendi'nin Şehzâde Sultân Mehmed'e hoca tayini için yazılan tehniyetnâmede Hâcû ve Hâce-i Cihân bir beyit içerisinde geçmektedir (s. 207):

Nazm-ı pâk ile nitekim Hâcû
Nesr ile Hâce-i Cihân sensin

Kezâ *Menşe'ü'l-İnşâ*'da yer alan başka bir mektupta da Üveys Paşa, “nesrde devr-i ma'diletlerinün Hâce-i Cihân'ı” sıfatını Âlî hakkında, onu pâdişâha takdim ederken kullanmaktadır (s. 153).

Li-münşî'hi:

Be-implâ vü inşâ ferîd-i cihân
 Be-nazm-ı dilârâ vahîd-i zamân
 Muvakkı' be-tevkî'-i dânişverî
 Müdebbir be-resm-i sahn-güsterî
 Medâdeş mededkâr-ı sâhib-dilân
 Sarîreş tarab-sâz-ı bezm-i revân

Debîrân-ı âvân ve münşiyân-ı ezmândan Kâsım nâm râsim-i râst-aklâm hakkında îcâz-ı kelâm ve ilgâz-ı peyâm ile bu gûne şehâdet eyledi ki, merkûm Kâsım-ı Râsim bi-hikmeti'llahi'l-Meliki'l-Âsım kılâ'-ı düşmenân-ı âsimden birine giriftâr u me'hûl kayd ü bendine şikâr olursa, pâdişâh-ı gîtî-gîr ve Zıllu'llah-ı serîr-i serîre lâzım ü vâcibdür ki cümle-i hıvânesin i'tâ ve tuhaf-ı mülûkânesin ihdâ idüp bi-eyyi vechin kâne halâsa bezl-i tüvân ve sarf-ı makdûr-ı bî-pâyân eyleye. Ve eğer çehre-i halâs mir'ât-ı tedbîr-i hâsda nümâyân olmazsa asâkir-i bî-kerânla mânend-i bihâr-ı revân girân-ı nişînîn-kerân idüp velvele ve zemzeme-i kesîr ve debdebe-i tantana-te'sîr ile kılâ'-ı ma'hûdeye vusûl ve nüşûr-ı şürûr-âmîzine duhûl kasd idüp ceng ü peygâra kûşîş ve cidâl-i kârzâra verziş kılmağa sipâh-ı zafer-penâhı münhezim ve raht-ı baht-ı vücûdları mün'adim olunca akdâm-ı ikdâmını sûde ve a'lâm-ı şecâ'at-i'lâmını rübûde eylemeye.

Li-münşî'hi:

Her taraftan kana yununca zemîn
 Nakş olunca âyet-i Feth-i mübîn
 Pertev-i tîğ elde tütü[p] berk ura
 Şem' gibi âteşe karşı tura
 Cân ü başa zerrece meyl itmeye
 Kâsım'ı tâ almayınca gitmeye.

“Cevdetü'l-keîâm fi'l-ihîsâr”¹³ fehvâsınca ma'rifet-i Kâsım'ı bu vechile iş'âr ve nevâdir-i rûzgârdan idüğün bu tarîkla ihbâr eyledi. Ve andan

¹³ “Sözün güzelliği kısasındadır”.

mâ'adâ mezbûr Kâsım vezîr-i müşîr-i âlî-râ ve müdebbir-i bî-nazîr-i kiş-ver-güşâ merhûm u mağfûr Husrev Paşa rahmetu'llahi te'âlâ bendelerinden [72a] olup Dîvân-ı bülend-eyvân kâtibi iken ri'âyet ü âtîfetle mer'î ve sehâvet ü merhameti ile âlâm-ı fakr ü fâkadan mahmî kılınup rahş-ı murâdâtına meydân-ı iltifâtta tayy-i menâzil ve rahş-ı pür-dirahş-ı mat-lûbâtı âsümân-ı sümüvvet-simâtda kat'-ı merâhil itdürürken merhûm paşa vefât itdükde rû-şinâsân-ı me'âlî-haseb ve mîr-i mîrân-ı âlî-nesebden Diyârbekr Beylerbeyisi Dukakîn-zâde^{*} Mehemed Paşa *aleyhi'r-rahme ve'l-atâyâ* hazretleri envâ'-ı iltifât ü kerem ve esnâf-ı merâhim ü himem birle yanına getirüp ri'âyet-i sâbıkadan ferâz derece ta'vîz ve iltifâtı mûcib olan mesâlihi kendüye tefvîz kılup ezmân-ı ba'ide ol diyârda ve ahyân-ı adide Mısr-ı vâsi'ü'l-aktârda rikâb-ı metâlibde pâydar ve hicâb-ı mevâhibde kâmkâr olup nefâyis-i şîrîn ve et'ime-i nemekîn ile perveriş bulduğundan mâ'adâ sehergâh ü şebângâh simât ü şâme-i paşada hâzır ve musâhabet-i dil-güşâsıyla güşâde-i hâtır olurken eser-i mevtihi ve ba'de fevtihi merhûm-ı merkûm Husrev Paşa karındaşı bülend-himmet ü âlî-nehmet hazret-i Mustafa Paşa *yessera'llahu mâ-yeşâ* nev-bîn-i nev-âyîn Han-ı Selîm-i sâhib-temkîn cenâbında lâlâ olup Kâsım-ı Râsım'ı ilerü çekdi ve kışt-zâr-ı âmâline ri'âyet tohumunu eküp inşâsını tavsîf ve imlâsını ta'rîf itmekle Konya muhârebesinde kırk bin akça ze'âmetile behredâr ve iltifât-ı mâlâ-nihâyete mazhar ü sezâvâr eylediler.

Bedîhe:

Bu kadar iltifât ü ihsâna
Fâzıl olmak gerek idi Kâsım
Kırkbin akça ze'âmetine göre
Hâsıl olmak gerek idi Kâsım

Ba'de ez-ân vezîr-i kâmrân ve müşîr-i sühendân Pertev Paşa cenâbına intisâb idüp çerâğ-ı murâdını sûzân ve şümûs-ı makâsıdını dirahşân kıldı.

Beyt:

Pertev-i mihr-i himmeteş imrûz
Ger Dâverâ çerâğ-ı nûr-efrûz

^{*} Metinde "Dukadinzâde (دوقادین زاده)" şeklindedir.

[Bu denlü câh ü celâl ve bu gûne iltifât-ı ber-kemâl ile yerâ'a-i bî-berâ'atini derdest ve nâsere-i me'ârif ü fikretini dest-â-dest kılup fermân-rân ü büleñd-mekân müşârün-ileyh Mustafâ Paşa *refi'u'llahu a'lâ'uhu ikbâlûhu yahşâ mâ-yeşâ'u* âsitânesine bir mektûb inşa idüp kendü zu'mınca ekser-i sûtûrunı murassa' ve elfâz-ı bî-fehvâsını mülemma' ü müsecca' kılup ol cenâb-ı vâlâyı erbâb-ı me'ârifden hâlî kıyâs itmekle irsâl ü îsâlini mûcib-i istihsân mülâhaza eylemiş.

Bedîhe:

Resân-ı nâme resm-i sûtûr-ı siyâh
Be-sarf-ı ma'ânî nedîdest râh.

Nesr:

Beyâzeş zi-nûr-ı fesâhat ba'id
Medâdeş muzlimât-ı gaflet nedîd

Vaktâ kim ol nâme-i menşûr nazar-ı iltifâtle manzûr olup, mekârim-i kibâr-ı medâyih-şî'âr hazret-i paşa mezbûr Kâsım'ın harîm-i destine yol buldı.

Beyt:

Cânımı yakdı âteş-i gayret
Oldı rıkkiyete bedel rıkkat
Anladum anı kim ale't-tahkîk
Kılmadılar bu bende tefrîk
Kâsım'ı bana gâlib anladılar.
Şi'r ü inşâya râgıb anladılar.

Nesr:

Hemândem mektûb-ı ma'hûdı aldum ve fülk-i fikretimi tahayyür bahrine saldum. Anı gördüm ki ana merbût edâlar ve gayr-i mebsût imlâlar ile mâl-â-mâl bilâ-ihmâl tashîhine iştigâl ve meşâ'il-i dikkatümi işti'âl eyledüm. Fâtiha-i zâyîçesi budur ki, zıkr olunur:

*“Azîmü'ş-şân kerîmü'l-mekân sultânım hazretlerinin
hâk-pây-i şeref-resânlarına envâ'-ı gumûm ü ahzân ve iş-
tiyâk ü eşcân ile arz-ı bende-i senâ-hân budur ki”*

Pes işbu fâtiha-i kelâm ve dîbâce-i peyâmda zikr olunan “kerîmü’l-mekân” terkîbi ıstılâh-ı fusehâda dâhil ve sâha-i kavâ’id-i Fürs’e vâsıl değildir. Bir terkîbdir ki isti’mâli fesâhat erbâbını deng ü hayrân ve belâgat ashâbını esrâr-ı gubâr-âmîzle hâke yeksân eyler. Zîrâ “kerîm” “mekân”ın sıfatı olur, “mekân”ın sıfatı olmaz. Zikr-i mahall irâde-i hâl kabîlinden olmağa da sâlih değildir. Meselâ beden ki, mahall-i rûhdur, “mekârim” ve “himem”in rûha isnâdı sahîh ü müstakîm ve bedene istinâdı muhbit ü sakîmdür. Ve “envâ’-ı gumûm ü ahzân” terkîbi mahallinde zikr olunmamışdır. Zîrâ men’ût u mevsûf olan sâhib-i sa’âdetin hâkpâylerine yüz sürmek “mûcib-i gumûm” olmak görünür hâlât ki, müzeyyel-i hümûm idüğünde iştibâh yokdur. Eğer murâdı mücerred “gumûm” “iştiyâk”ı i’lâm ise mahallinde zikr eylemek gerek idi. Ve “eş-cân” lafzının iştiyâka] atfı çendân münâsib değildir. Zîrâ “şecen”in cem’idür, “hâcet” ma’nâsınadır.

“Eğer bu bendeleri ahvâlinden sû’âl buyrulur ise”.

[72b] Bu kelâmda dahi “sû’âl” lafzı fesâhati muhaldür. Zîrâ lafz-ı “sû’âl” “cerr eylemek” ma’nâsınadır. O takdîrce îhâm-ı fâsidi variken sâhib-i sa’âdete sû’âl isnâdı terk-i de’b idüğü mukarrerdür. “İstihbâr ü istifsâr”la ta’bîr olunmak enseb idi.

“Hazret-i Ebâ Eyyüb-i nâ-ma’yûb civârında dâ’î-i sâni Mîr-nişânî kenârında bir cennet-nişân püšte üzerinde mekân dutup (دوتوب) erkân ü a’yân tâ’îfesi bende-hâne tarafına seyrâna gelürler”.

Nesr:

Bu terkîbde hazret-i Ebâ Eyyüb nâ-ma’yûbluğla sığılanmak muhbir-i tavsîf ve müş’îr-i ta’rîf değildir. Zîrâ ol hazrete ayb isnâdı dâ’ire-i akla sığmaz ve zâviye-i fikrete girmez. Pes akla lâyıh olmayan şey’e vücûd virmek gabâvet-i münşî imlâ itdüğü muhakkakdur. Ve “dâ’î” lafzı “sâni” ile sığılanmak “dâ’î-i evvel”in mechûl olmasına delâlet eyler. Zîrâ kendüsi makâm-ı ubûdiyyetdedür. “Dâ’î-i evvel” olmak ol tabakada olanlara düşmez. Eğer “sâni” “senâ”dan fehm olunmuş ise fâsiddür. Zîrâ fâ’ili “müsnî” gelür, “sâni” gelmez. “Mîr-nişânî kenârında” edâsı dâ’ire-i fesâhata mehcûr ve kenâre-i belâgate dür-â-dürdür. Zîrâ ol semte “Mîr-nişânî” alem olmamışdır. Alem de olsa kenâr mahalli değildir. Ammâ murâd

ta'miye üslûbı üzre "Mîr-nişânî" lafzının bir kenârı "mey (مى)" ve bir tarafı "ney (نى)" olup işretini beyân eylemek maksûdı olsa yaman değil idi.

Bedîhe:

Hâşâ ki hâtırına hutûr ide bu hayâl
Bin yıl çalıssa yine neyi anlamak muhâl.

Ve "püşte" lafzında bî-nihâye îhâm-ı fâsîdî vardır. Aceb ki idrâk eylememiş. Ve "tutup (طوتوب)" "tâ (طا)"yile yazılırken "dâl"ile yazup "dütüp (دوتوب)" eylemiş. Benzer ki, nâr-ı hiddetinin dütünü dütüp çeşm-i bînâsını derece-i ebsârdan berî ve kendüsünü bâdiye-i gafletde serserî kılmış. Ve "erkân ü a'yân tâyifesi" ibâretinde lafza-i "tâyife" bir ma'nâyı müfîd değildir. Ammâ bende-i senâ-hân-ı sâye-sıfat |73a|

*"ayakda kalkup pest ü bî-dest oldum. Niçe kerret
sultânım tarafına hicret itmeğe kasd u niyyet itmiş iken
"Mîr-nişânî" muhlisleri devvâr ve hizmetkârlarına leyl ü
nehâr kendü yem ü yemaki (يماكى) ile tîmâr iderken"*

"bî-dest oldum" ibâretinin bu mahallde aslâ münâsebeti yoktur. Murâd mezelletden şikâyet ise "bî-destlik" "mezellet" ma'nâsına isti'mâl olunmaz. Ve "kerret (كرت)" kelimesi zamîr şeklinde olan tâ (تا) ile yazıldığı için niçe kerre görmüş iken yine idrâk itmeyüp "hicret"e seci' kılmak kasdına galat yazmış ve "hicret" lafzının bu makâmda münâsebeti yoktur, "azîmet" gerek idi. Ammâ "hicret" "vuslat" mukâbili idüğün bilmemekden nâşîdür. Ve lafz-ı "tavâr (طوار)" "dal" ile yazılmaz, tâ (طا) ile gerektür. Ve "yemeği (يماكى)" lafzını elif-i zâyide ile yazup libâs-ı imlâda "yama (يما)" gibi düşürmüştür. Ve kendü "yem ü yemaki (يماكى)" ile ta'bîrinde "Mîr-nişânî"ye îhâm-ı fâsîdî vardır. Hakkâ ki hayvâniyyet eylemiş.

*"Bağteten diyâr-ı ba'ide sefer düşüp çeşme-i hayâtımız
mu'asfer ve çehre-i ıyşımız mükedder olmuşdur. Lâkin
bâzâr-ı i'tibârımıza nizâm ve karâr virilmek mukarrer-
dür".*

Bedîhe:

Îşem müdâm-est ber-vech-i dilhâh
Kârem be-kâm-est el-hamdü li'llah

“Mu’asfer” edâsı yerinde değildir. “Çehre”ye nisbet olursa dahi rengîn olurdu. “Çehre-i îşimiz mükedder” edâsı bî-ma’nâdur. Zîrâ keder gam mürâdifidür. Mahalli derûndur, bîrûn değildir. Meğer ki “gubâr” ma’nâsına anlamışdur. Ve “bâzâr-ı i’tibâra nizâm ve karâr” isnâdı akla tebâdür eylemez. Zîrâ “bâzâr” mahall-i murâdâtur, teşvîş makâmı değildir ki “nizâm” virile. Ammâ “revâc” lafzı itmişse metâ’-ı fezâhâti harîdâr olurdu. Ve “karâr” lafzı her giz münâsib değildir. Bu zâhirdir ki “bâzâr” hareketile mergûbdur. Mâdâm ki sâkin ola revâcı kesâda mübeddel olur. Ve şu’arâ-yı Acem’in ser-efrâzı ağni Hâce Hâfız-ı Şirâzî matla’ında: “Ez-la’l-i dil-hâhî ber-vech-i dil-hâh” kılmış gûyâ ki |73b| cevâhir dürcine har mühre-i kelâmını katmış. Ve “nedâm-est (ندام است)” ve “kâm-est (کام است)” lafzlarında birer elif zâyid yazmış, doğruluk itdüm sanup tarîk-ı kitâbet ü imlâyı azmış.

“İnşâ’allah şimdengirü (شمدا کرو) ümmîddür ki (اننددر كه)
ahyânen kitâbetle Mehmed Paşa hazretlerine ta’rif idüp
riyâset mertebesine iriştirtmeğe himmetleri dirîğ buyurulmaya
(بيورلميا)”.
)

Ve “girü (کرو)” kelimesi “yâ”yla yazılmak gerekdür ki “girev (کرو)” şekline iltibâs şekline lâzım gelmeye. Ve “ümmîddür ki” “zâl (ذال)” ile yazılmak noktaca iz’ânı olmayup kavâ’id-i Fürsden gâfil ve lisân-ı Acem’de “zâl (ذال)” yoğduğunu câhil olduğunu i’lân eyler. Meğer ki isti’mâl-i avâmde “pezer (پزر)” ve “birâzer (برازر)” ıstılâhını sahîh sanmışdur. Ve “hüsn-i kitâbetle” terkîbi gayr-i münâsibdür. Zîrâ hüsn-i hatt-ı kitâbet kâtibin hâlidür. Ve andan mâ’adâ “hüsn-i kitâbet” “hüsn” ma’nâyı mûcib değildir. Ve “iriştirtmeğe” lafzı bir derecede kavî-i fâsid ve kelâm-ı bâriddür ki bu makûle edâdan ötürü hâmesini bağrına dürtsele lâyık ve sevâd-ı midâdla yüzünü kara itseler müstahıkkdur. Siyemmâ Mehmed Paşa’yı me’mûr ve Lala Paşa’yı âmir idüp bu cümleye kendüsünü fermân-rân eylemek üzere olmuş.

Mısra‘:

Ne cehâlet ne özge gafletdür.

Nesr:

Ve “buyurulmaya” elifle yazılmak hatâ-i fâhişdür.

“Ammâ ba’d mahrûsa-i Bağdâd tarafında gönüllüler zümresinden olan Hüseyin bendeleri merhûm Ferhâd Paşa’nın murabbâlarından (مریبالرندن) olup kitâbetde yed-i beyzâsı ve firâsetde aynâ-i bînâsı (عيناء بيناسى) olup istihdâma kâbil ve ihtirâma mahall ve mâ’ül bendeleridür, dirliğini dârü’s-selâm Şâm tarafına geçürmeğe himmet oluna”

Lafz-ı “mürebba (مری) ” “yâ”yile yazılır, “elif”le tahrîr olunmak münşinin cehâletine ve münemmikın hamâkatine dâ’irdür. Ve “kitâbetde yed-i beyzâsı var” terkîbi galatdır. Zîrâ “yed-i beyzâ” hazret-i Mûsâ’ya mahsûsdur. Ammâ “beyzâ”nun [74b] ma’nâ-yı lafvîsini kasd idüp mahbûblar eline ve gayre itlâk iderler. Neteki bu beytimizde vâkı‘ olmuşdur:

Li-muharririhî:

Yed-i beyzâsını zambak çıkarup Mûsâvâr

Eyledi gülşeni envâr-ı tecellî eymen¹⁴.

Ammâ “kitâbetde yed-i beyzâ” münâsib edâ değildür. Murâd tavsîf ise “yed-i tûlâsı var” demek gerek idi. Ve “aynâ (عينا) lafzındaki hatâ nâ-bînâlara dahi müşâhid ü hüveydâdur. Zîrâ “aynâ” “vâsi‘atü’l-ayn”e itlâk olunur, “ayn-ı vâsı‘a” dinilmez. Ve sâniyen zikr olunan “olup” lafzı müstedrikdür, münşinin adem-i fesâhatini ifşâ eyler. Ve “ihtirâma mâyil” kelâmı yanlışdur. Ve “mâyil” lafzı hod ziyâde nâ-münâsibdür. Zîrâ “bende ihtirâma mâyil” idüğü mukarrer ammâ ihtirâm sâhib-i sa‘âdet cânibinden recâ olunduğı mahalde “mâyil” zikr olunup “bende” fâ’il kılınmak vaz‘-ı

¹⁴ Bu beyiti Âlî, “Kasîde-i Bahâriyye Der-Medh-i Pirî Paşa” başlığı ile Pirî Paşa’ya sunmuştur. Kasîdenin üçüncü beyitidir (İ. H. Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Divanları (Divan-I)*, Harvard University, 2006, s. 61)

ma'kûsdur. Ve “dirlüğünü (درلوکنی)” lafzında “vav (و)” zâyid veyâ nâkıs-
dur. Zîrâ “derrlüğünü (دَرَاوکنی)” şekli olur. Zenâne-edâ ve nev-arûsâne
inşâdur. Ve “dârü's-selâm Şâm” tarafına edâsı mu'akkaddur. Hakk-ı edâ
“Şâm-ı dârü's-selâm” terkîbidür. Ma'nâ-yı izâfetden fehvâ-yı sıfat evlâdur.
Ve “geçürmeğe” kavli yerinde degüldür, “tebdîl olunmağa” edâsı gerek
idi.

“Bende-i Râsim-i Kâsım”

Lafz-ı “Râsim” gâyetde gâyet mahallinde resm olunmuşdur. Tahsîn ü
âferîn ki ressâm idüğüne mu'teref olup idâd-ı münşiyândan hâric kalmış.
Zîrâ kâ'ide-i kadîmedür ki, defter yazanlara “râkım” ve hüsn-i hattı olan-
lara “râsim” ve hüsn-i hattla inşâ nakl idenlere “kâtib” ve imlâ-i sahîh ile
muhterî' inşâ idenlere “münşî” itlâk olunur. Bu takdîrce “Râsim” mahal-
linde vâkı'dur. Eğerce ki hüsn-i hattda fi'l-cümle kusûrı da varise lâ-cerem
bu te'lîf ü tersîm ve tanzîf ü tanzîmden murâd Kâtib Kâsım'ı kadh ve
kendümüzü medh degüldür. Ve lâkin müşârün-ileyh sâhib-i sa'âdet sepîd-
rîş olanlara râğbet ve nev-civânlar cehlle töhmet eylemeğin gumûm ü
hümûm cân-ı hazîre bir derecede te'sîr eylemişdür ki tahrîr ü takrîr ve
tastîr [74b] ü ta'bîr mümkün degüldür. Zîrâ edâ-i belâgat-fezâlarından
erbâb-ı nühâya bu ma'nâya inhâ ola ki fi zamâninâ Kâsım gibi kâtib-i
nâdir ve gayri münşîleri tilmîz idinmeğe kâdir ola. Fe-emmâ bu hakîr-i
kesîrül-iktidâr ve kasîrül-i'tibâr iltifât ü nevâzişden dür ve şükürin lokma
ve nemeğin tu'me ile perverişden mehcûr olup ana olan iltifâtın bende
öşr-i âşiri yok. Ve ana îsâr kılınan dînâr ü direm benim mûlarımndan çok
iken ve mezbûrun sinni pencâh sâli güzâr ve bu hakîrin ömri bu hînde
nisf-ı pencâhda karâr itmişken tasnîfîni bir vechile tezyîf ü tahrîf eyledüm
ki, Hakk-şinâs ve râst-bîn olanlar bi'z-zarûrî tahsîn ü âferîn eylediler.

Li-münşî'ihî:

Anın ze'âmeti var dahi bende yok tîmâr
Anın ri'âyeti var ben gammile zâr ü nizâr
Vezîr ü mîrle ol hem-nişîn olup şeb ü rûz
Benümle sofraya sunmağa eller eyler âr
Ana kumâşlar u akçalar virür vüzerâ
Ne hil'at ve ne semend itdiler sana îsâr

Gıdasın eylemesen kand söylemez tûtî
Safâsız âyine olmaz mukâbil-i didâr

Nesr:

Eğerçi uzamâ-i rû-şinâsân ve vüzerâ-i Osmâniyân'dan nakâve-i dûdmân-ı Ramazân a'nî hazret-i Pîrî Paşa ve Ali-cür'et ve Ömer-adâlet mîr-i mîrân-ı Mısır merhûm Ali Paşa huzûrlarında mukaddemâ iltifât-ı bî-intihâyla mesrûr ve mekârim ü merâhim-i nemâ ile manzûr olup gönül mir'âtini şâhid-i maksûda mukâbil ve harâbe-i kalbimi kasr-ı bî-kusûr-ı behişte mu'âdil kılmışdum. Ve lâkin bu bâbda günâhımı bilemedüm. Ve tekâsülümü idrâk kılamadum ki sâyirlerden mümtâz ve nevâziş ü ihtirâmla sahn perdâz eylemediler.

Mesnevî:

Ehl-i tab'ım budur günâh bana
İltifât eylemez o şâh bana
Atlarla kumâşlar dağıdır
Kılmaz ol demde bir nigâh bana
Tınmayup durduğıyçün ey dîde
Gâh ağla geh eyle âh bana |75a|
Şem'-veş yanmayınca ahvâlim
Nice mihr eylesün o mâh bana
Âliyâ da'vî-i hüner kılsam
Şî'r ü inşâ yeter güvâh bana

Nesr:

Ve andan mâ'adâ bu tenmîka bâ'is ve tahkîka sebep-i hâdis mücerred kelâm-ı Kâsım'ı tezyîf değıldür. Belki sâhib-i sa'âdet hazretlerinin bendesini terğîb ü tavsîfdür. Zîrâ Kâsım-ı mezbûr Husrev Paşa ve Dukakınoğlı mağfûr Muhammed Paşa ri'âyetleriyle meşhûr ve hünervedür. Ammâ Âlî kulları bunca müdevvenât ü musannefâtla Lâlâ Mustafa Paşa kâtibi deyü nâmdâr ü nâmverdür.

Mesnevî:

Beni oñ kim kapunda bende benem
Nakş-ı peyvend-i safha-i sahnâm
İltifâtınla eylesen beni şâd
Niçe Kâsımlara olam üstâd
Kulunı dñn sanma Âlî'dür
Ma'rifet râhı pâymâlîdür.

EK:

و غیر ی استانه به انساب • قصد اولند و غم واقف و عارف اولتی و تحقیق
 آتش طوری فروزان • و کرداب تجریتی خوشان • اولوب بونا توانی در عا
 و پی سامان و سر کردانی • حریقی ناعضب • و غزبن کردار لقب • فکله و صلی
 سغلا نلو سلطانم حقر نگر نیب استانه • سعادت لرینه غنیمت هر در ره مان ^{طی} حرمیا
 پی نامال و مهابال لرینه موقوفه **ر نظم** سخن کوتاه کنم کان طبع نازک • نزارد
 طاقت چندین دراری • ممواره دونت سعادت و جهانی • و غنم رفعت ^{دانه} و
 خزان چهار • و لیالی و طهار • در ترقی و تزیاید با بطیقه الاداتا • باقی احوالین
 و فرمان لیتیستان رای عالم ارا لرینه منوط و مر بوط در
رساله عالی عالم برای کاتب قائم راسم
 نقیص بند قوانین لطایف • و رسم بیوند و اوین معارف • شناسند معهود ^{دن} و
 عارف • و محمد معهوده به اول جهله واقف • اوله یکی تسین نکات صلیاتی ^{مستط} تمام
 کتابتینت و ابیات اید و طلاب دپیرانه افاده معصلا فنون • و کتابت
 کیرانه افاضه اب ^{تیا} کور نمون • ایلیه سیم کالاء اشواق سواقه رغبت • و در ادب
 عرفانه رواج و قیمت • واقع اولوب نیزانی متخان • و معیار قدرت و توان جاهل
 سبک باز و بی مقدار و کامل تمام اختیار بلند اقدار • و راست گفتار انگله پیید سیاه
 مشخص و رم و و کماه محضق کوزینه **مشکو** کوشیه معرفت پیرو و جوانه بقم • مگر کشی عمل ^{عین} عراز
 یا تره یوزی اغ ایلیز ریش سفید • معرفت لهری کراولم نه بید • چون حیات ابلیسی
 پوش اولور • بجره فانی سیه ریش بولور • سینه ریش ایل اولر عرفان • موموش ^{پیش} اولور
 دکله همان • شلا مشیان بئند اشتهار • و ورق نهارن و زکار درن کله غما ^{پیش} شده

نام بر این دو سال که فایز ده علاقت بر نشناختن او پیش از این بر نیمی که می خورد و در یکی
 علف در یکی که گفتن از دو خواهر بجا می توان و سوسو از امامان جواد بود و بنیاد
کندید و امامان فریبجهان بنظر امام ارجیب زمانه مشفق و شفیع و پندو
 عیبرت مستقیم سستی مدارش هر که در صفا انان شیرین طرب زرد
 و پیران او تن خوشایان زمانه **حق نام اوست** از استقامت اقدام حقیقت
 کلام زمانان پیام آید از دیگر شهادت پدید می آید که در تمام عالم می گذرانند که
 قلیح و سخنان آنیم بر مکتوبات و ما بول قید و بندی نیست که از او بسته باشد
سیر و نقل آن بر سر سینه امام و واجبند که علی آخرت در کس عیال وقت کار
 سینه صلا بیاورد و هر که آن خلاصه در آن زمان و حرف خود و بی با آن امید
 و از هر که خلاصه مرا کت تبر خالص و نه تکیا او نرسد که می آید از اندام جواد
 که آن که شایع آن را بود و هر که در دیگر و در هر خطبه و تکیا او نرسد که
 بهودیه و وصول و نظیر بر سر او از هر سخن مختصراً و بجنبه و بکاره کردن
 و جواد که از ره و وزن سخن عطف سبب بنظر با بی نتم و رعیت بی نیت
 مشغوم و دلخواه تمام آمدی سوده و اعلام عتیق آملی بود و در این
 هر طرز کان بنیادین و تقشیر او را بینه می بیند و ترجیح الی المذوق
 او در عتیق است و عسوطره جان و کشته در جمیع عالمین که عالمی
 کتیبه خود که اعلام فی الاختصار هر کس بنویسد که کان و دهامان جواد
 در کلام و در یکی بود چنانچه در آن است و آن مانع از هر چه بود و در هر
 را و حدیثی بنظر سیر است و مردم و مفسر و مفسر و مفسر و مفسر و مفسر

در یک روز در این روز که از هر سخن مختصراً و بجنبه و بکاره کردن
 و جواد که از ره و وزن سخن عطف سبب بنظر با بی نتم و رعیت بی نیت
 مشغوم و دلخواه تمام آمدی سوده و اعلام عتیق آملی بود و در این
 هر طرز کان بنیادین و تقشیر او را بینه می بیند و ترجیح الی المذوق
 او در عتیق است و عسوطره جان و کشته در جمیع عالمین که عالمی
 کتیبه خود که اعلام فی الاختصار هر کس بنویسد که کان و دهامان جواد
 در کلام و در یکی بود چنانچه در آن است و آن مانع از هر چه بود و در هر
 را و حدیثی بنظر سیر است و مردم و مفسر و مفسر و مفسر و مفسر و مفسر

در کلام در آن وقت هر کس بنویسد که کان و دهامان جواد
 در کلام و در یکی بود چنانچه در آن است و آن مانع از هر چه بود و در هر
 را و حدیثی بنظر سیر است و مردم و مفسر و مفسر و مفسر و مفسر و مفسر

ایند. **ایند** تا انتوب است. ولی در ست آدم بگر ت ساطاط لظ لظ بچوت اکت
قصد وقت انش کنی بر نش **فلفله** ک دور و فض کنایه لایل فلط
گندوم و یک ایله تیار ای دکن لئی دوست اولام عه تشک بولمدا اصل
 خاصیتی یوقورم ادم لظتون شکایت ایسه دستک حرکت معصنه استلال
 اویتور و کرت کلون شیخ شکلنده اولان تایلیدالده دمن بکورت کوموشو کاین
 یارد اگ ایلیویه بوشه خلج **قصد** ندم خلط اییش و بورت فلظک بومن کاینگا
 یوقد عزت ک ای دی آنا حرکت و صلت مقابلی ای دی کن بولمکن کوشی در لظ
 طار دالی ایله بارطال ایله کره ویک لظظنی لانا زایه ایله یا یانوب لیلال لظ
 نیلایمی دوشوشه شر و کلموم ویک ایله تقیمه ندمه بر نش بر لظام ناسدی ادر حق
 کیصرا انتا اییش **بیشه** **دیا** **بیشه** **سود** **دوشوب** **چینه** **چمار** **مصنف**
دیده **عیشر** **ککرت** **اولش** **رکن** **بار** **اعتبار** **درة** **نظام** **دوز** **دکک**
عقور **بر** **عیشر** **دالم** **است** **روجه** **دولما** **ککار** **کام** **است** **عوم**
 اداسی بر نه دکله جودیه مست اولمش چی رنگین آلوده **ویجه** **کیشی** **کرده**
 می مصیر بر اکر غم و فیض حق درو ندمه بیرون دکله کلر عتدنا مشایه
 اکشدر و بار لاعتبار نظام وقوام تادی عتدی تاد بار لیز بار اظ
 ولوا تدر عشیوش عتدی دکله کر نظام وولم آنا روح لظظنی ایست
 ضافه حق و تولد آتوسک **قور** **لظظنی** **کرت** **سبت** **دکله** **روظام** **دک** **بار** **کر**
 وغیر مادم کساکل اولدی **دولما** **دومل** **اورد** **وشتی** **کچک** **سز** **لور**
 افغی خواجه حاج قاضی شیخ ازی رطلعه از لظ و لظای بر و جوه لظام و عینی

طایفه عتدی ستمده **نظام** **طایفه** **بر** **عصای** **مینه** **دکله** **آنا** **زنده** **خواجه** **ک**
 بوکلار دردی سعال لظظنی ضافه خلج **رینا** **لظظنی** **سوار** **کلر** **منا** **منا**
 و بقدیه چای قیام قناب دار کین صاحبنا کسرت سوال سنا ککرت
 مایه دی ستر در ک تجار واستفا ز اشیر بلوغ استیام **حضرت** **الی** **توب**
تامعین **عوار** **زده** **و** **چی** **آنی** **سیر** **ککرت** **کنار** **نده** **جنت** **سنان** **شیشه** **دور**
 حکان **سود** **توب** **ار** **کان** **و** **ایله** **ظان** **تبدلی** **بینه** **عانه** **لظظنی** **سیر** **اکلر** **بر** **سیر**
 بو تر کینه حضرت اوست ما معتد لظظنی بجز ترفیصه و لظظنی توب کلر
 زبانا اول حضرت هیل سنادی ذریعه علم سنوم و ناز ویکرت کیزم عمل لایع اول
 سینه و جود و رنگ **خشخشا** **احلا** **تجه** **و** **کی** **فقطه** **و** **دردی** **ظن** **لای** **لظظنی**
 داعی **او** **کل** **عقل** **ل** **و** **کنسنه** **دلائل** **تالی** **کنند** **هی** **تام** **عبودیت** **درد** **و** **ای** **زی**
 اولش اول لظظنی و اولور و دور **نکر** **تالی** **ثانون** **قلم** **سین** **کس** **در** **زیرا**
 طایفه مشایخ کورت **اک** **نیر** **نش** **آن** **کنار** **داسی** **لر** **نصفه** **سرت** **اورد**
 بلا غم دورا دور زبانا و لظظنی سیرت عالم اولمش در علم **ده** **لر** **سک** **قلم**
 دکله آنا واقعیه کسولای ادر هر نشانی **انتظکم** **ککرت** **چی** **و** **بر** **طایفه**
 حق اولوب عشق حق نیان ایلمک **مقصود** **اول** **سیر** **ای** **حکل** **ای** **و** **بیش**
 حاجت کس طایفه **نظم** **ریه** **و** **ایحیال** **یک** **کلی** **چای** **شسته** **سینه** **نی** **اکش** **عنان**
 کوشته **لظظنی** **لی** **نیلای** **فان** **سود** **دار** **و** **رغیب** **اورد** **ک** **لای** **طایفه**
 یالدیکر کن دالبدی اربوب و توب لظظنی کیزک لانا **قد** **ککرت** **و** **نی** **لظظنی**
 میاستی ارض **انصار** **ککرت** **کوشی** **یارد** **عقله** **کسرت** **کلر** **و** **ای** **کلی**
 طایفه عتدی ستمده **نظام** **طایفه** **بر** **عصای** **مینه** **دکله** **آنا** **زنده** **خواجه** **ک**

چنانچه لغوی معنی قصدا بید و مجبوراً البتة و غیره اطلاق اند که بر سر آیه پیوسته
 و ایش او مشند **عبره** به بیفتی معنی ازین جهت چهار باب موهبی وارد است که کلیه لغات از آن
 بخارجی کج است آنکه آنگاه نیز در بعضی مشاسب ادا و کلمه را در وقت صیغه ایندی بر طرفی
 وارد میکنند که آید و در همین نقطه که خطا باشد از دفعی باشد و چه در
 نیز آید عیناً و اسمیة العین اطلاق اند و در همین اسمیة نیز و آنکه از آن لغت
 لفظی است که در وقتیکه عدم عضا معنی انسانا و الی و غیره از آن آید که آنکس
 و این لفظی خود را دیده اند و سبب نیز آید که از آن آید که این لغت از آن آید که
 معنای جانبدان بگردد و لغت معنی غایب از آن لغت و آنکه از آن لغت و آنکه از آن لغت
 و در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 و لغت و سبب از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 است سلام و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 بیرون لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 قاعه قدیم در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
و تصنیف و تنظیم در آن که کاتب تاجی فتح و کلمه در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 مشایر ایضا در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 اینک این لغت و معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت

چهارم چه در هر کجا این لغت و معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 یا ازین طرف لغت و معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 اینک این لغت و معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 حاصل و در آن لغت و معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 عبادت و در آن لغت و معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 مناسبت و نیز از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 یاد و در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 حاصل و در آن لغت و معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت و کوی در معنای انسانا لغت
 ایروب چه در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 او که در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
بها در کوی نقطه و کوی در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
فردا در کوی نقطه و کوی در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
عیناً در کوی نقطه و کوی در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 یا بیدار لغت و کوی در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه
 یا بیدار لغت و کوی در کوی نقطه و از آن آید و از آن آید که در کوی نقطه و از آن آید که در کوی نقطه

“An Unknown Treatise of Mustafa Ali of Gallipoli:
‘RİSÂLE-İ ÂLÎ-İ ALİM BERÂ-Y-İ KÂTİB KÂSİM-İ RÂSİM’”

Abstract

In this study, a treatise that belongs to Mustafa Ali of Gallipoli who is one of the most important writers in Ottoman history is published. The treatise is in a book of letters that is compiled by Qadi Yahya bin Ali Kuşçuzade. The main subject of the treatise is about a letter that is sent to Lala Mustafa Pasha by one of his clerks, Kasım-ı Rasim. This letter is seen by Mustafa Ali, also Lala Mustafa Pasha's clerk and and severely criticised by him. He criticised the phrases and expressions in the letter according to the art of prose.

Keywords

Mustafa Ali of Gallipoli, Clerk Kasım-ı Rasim, Qadi Yahya bin Ali Kuşçuzade, prose, letters, criticism.